

94(100)(082)

Г 54

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «КРИВОРІЗЬКИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

GLOBUS

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ З ІСТОРІЇ
ТА СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ НАУК

ВИПУСК 1 (14)

Література

1. Барабанов О.А. Европейское сообщество и югославский кризис в конце 1990-1993 гг. *Омский научный вестник*. 2013. №2. С.26-30
2. Валецкий О.В. Югославская война. 1991-1995. М., 2008. 216 с.
3. Волков В.К. «Новый мировой порядок» и балканский кризис 90-х. *Волков В.К. Новая и новейшая история*. 2002. №2. С.11-50
4. Гуськова Е.Ю. История югославского кризиса (1990-2000). М., 2001. 720 с.
5. Кирилина Л., Пилько Н., Чуркина И., История Словении. СПб., 2011. 480 с.
6. Пономарева Е.Г. Новые государства на Балканах. М., 2010. 252 с.
7. Словения. Путь к самостоятельности. Документы. М., 2001. 566 с.
8. Юго-Вост. Европа в эпоху кардин. перемен. Под ред. А. Язьковой. М., 2007. 362 с.
9. Югославия в XX в.: Очерки полит. истор. Отв. ред. К.В. Никифоров. М., 2011.- 888 с.

УДК 94(477)

В. Яшин доцент, кандидат
історичних наук

ДЕКОМУНІЗАЦІЯ В КРИВОМУ РОЗІ: СПОГАДИ ПО СВІЖИХ СЛІДАХ

Стаття являє собою спогади учасника Робочої групи з декомунізації на Криворіжжі

Ключові слова: декомунізація.

The article is a reminiscence by the Working Group participant on decommunisation Kryvyi

Rih

.Keywords: de-communization

9 квітня 2015 року Верховною Радою були ухвалені й через 12 днів. 21 квітня набули чинності законодавчі акти, що згодом набули загальної назви «закони про декомунізацію». Це чотири закони: «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті» (закон № 314VIII); «Про увічнення перемоги над нацизмом в Другій світовій війні 1939–1945» (закон № 315-VIII); «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років» (закон № 316-VIII) та «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режимів та заборону пропаганди їхньої символіки» (закон № 317VIII)¹.

¹ Далі в цьому тексті – закони про декомунізацію.

Між тим, міська влада, посилаючись то на вибори, що відбувалися восени 2015 року, або, як можна уявити, просто затягуючи час, усіляко уникала початку процесу декомунізації. Це дало можливість групі колишніх промислових та владних посадовців, на чолі із, також колишнім, народним депутатом, звернутися до міського голови із власними пропозиціями щодо декомунізації. Пропонувалося переназвати усього декілька вулиць та дати їм імена колишніх керівників металургійного заводу та нещодавно померлого парламентарія криворіжця. Без сумніву, це була би профанація декомунізації.

Інші пропозиції, були надані від імені міського краєзнавчого музею. Проте, вони також стосувалися лише невеликої частини об'єктів, що підлягали б перейменуванню і, здебільшого, тих, що знаходилися в історичному центрі міста. Відтак, і ці пропозиції не могли бути визнані адекватними, незважаючи на той, можна сказати, пієтет з яким ставилися в міській раді до їх справжнього автора, відомого і шанованого дослідника-краєзнавця. Ставало очевидним, що спроби поодиноких аматорів подолати цю гору є провальними.

Закінчувалися й можливості маневру в міській владі. По-перше, нарешті, завершилися вибори а, по-друге, із різкою заявою стосовно необхідності виконання закону про декомунізацію виступив голова Дніпропетровської (як на той час) ОДА. У таких умовах ставала реальної загроза часткової, обрізаної, профанованої, фіктивної декомунізації Кривого Рога.

Зваживши на це, у справу включилася академічна спільнота Криворізького педагогічного, на той час – ще інституту (*irredento*). У грудні 2015 року, за ініціативи керівництва інституту та профспілкового комітету, при особистій підтримці проректора Криворізького національного університету, проф. Я. Шрамка та голови профкому, доц. Л. Бурман, було створено робочу групу із розробки пропозицій щодо перейменування об'єктів Кривого Рога, що підпадають під дію законів про декомунізацію. До робочої групи було запропоновано долучитися фахівцям в галузі історії, краєзнавства, топоніміки (зокрема, годоніміки) географії, краєзнавства та філології – співробітникам кафедр історичних (всесвітньої історії, історії України), географічних, філологічних (української мови та літератури). Також до робочої групи увійшов народний депутат (ВРУ першого скликання), пан Микола Коробко². Включення шановного пана Миколи до складу групи було виявом визнання його суттєвої ролі у політичному житті міста, активної патріотичної, національнодержавницької позиції. Секретарем комісії стала завідувачка музеєм

² Автор статті не звертався за отриманням згоди на публікацію персональних даних членів робочої групи від КДПУ, відтак, усі прізвища учасників можна уточнити у автора особисто або ж в архівах КДПУ. У той же час, народний депутат – особа публічна, відтак, його особистої згоди на опублікування такого роду відомостей не потрібно.

історії університету (на той час – музейної кімнати). Майже одразу по новорічним святкам комісія приступила до роботи.

Головні підходи щодо декомунізації топонімів були запропоновані проф. Я. Шрамко на першому засіданні робочої групи. Серед іншого, наголошувалося на максимальному відновленні історичних назв, увічненні пам'яті борців за волю і незалежність України, збереженні і відновленні історичної пам'яті в цілому.

Діяльність Робочої групи розпочалася не на пустому місці: завідувач кафедри фізичної географії, завзятий турист, екскурсивод та краєзнавець, доц. В. К-ов одразу ж запропонував власний перелік топонімів, що підлягали декомунізації та відповідні пропозиції. Цей, доволі детально опрацьований варіант, було покладено в основу і в остаточному варіанті саме ці пропозиції склали більше як 50% усіх переназаних (декомунізованих) топонімів.

Засідання Робочої групи відбувалися майже щодня, розпочиналися о 9 чи 10 ранку і продовжувалися до 15-17 години із 1-2 невеликими перервами. Більшість засідань відбувалася в приміщенні кафедри фізичної географії і 1-2 рази, у зв'язку із сильним холодом, в кабінеті заступника директора (на той час) інституту.

Перше завдання, яке постало перед робочою групою, це виявлення усіх топонімів міста, що підлягали декомунізації. Років із 25 тому, коли дійсно треба було б проводити декомунізацію, ми б витратили силу часу на пошук усіх назв, але зараз у пригоді стала інформаційна епоха. Дякуючи співробітникам Ресурсного центру міста, пошукова частина діяльності Робочої групи була прискорена і полегшена настільки, наскільки взагалі її можна було полегшити і прискорити в наш час. На сайті Ресурсного центру³ вже була зібрана інформація про 1568 вулиць і майданів міста із їхніми світлинами, коротким описом, переліком попередніх та історичних назв.

Справа в тому, що таке масове перейменування вулиць і площ вже відбувалося в Кривому Розі, як і в Україні, раніше. Перша хвиля перейменувань відбувалася у 1920-ті роки і пов'язана із приходом до влади більшовиків, що намагалися увічнити імена своїх ідолів і вбитих під час захоплення влади адептів у назвах вулиць і майданів міста.

Під час другої хвилі, що прийшла на 1930-ті роки, вулиці й площі називалися іменами «сталінських наркомів» та видуманих героїв пропагандистських сталінських казок: фальшивих «стахановців» (народ влучно назвав їх «стаКановцями», маючи на увазі повальну пристрась цих «героїв», як і самого Стаханова, до горілки — «стакану»), таких же фальшивих або напівфальшивих героїв «підкорення» морів, океанів та хмар.

Наприкінці 1930-х років частина топонімів була знову переназвана:

³ UPL <http://krogerc.info/ua/streets/list.html> (дата звернення 31.11.2016)

спочатку «вірні сталінці» пожерли «вільних лєнінцїв», потім цих «вірних сталінцїв» пожерли «найвірніші сталінці», відтак деякі назви довелося змінити.

Після вигнання нацистами у 1941 році більшовиків, топоніми знову змінилися. Ця, хоча і нова, але така ж окупаційна як і радянська, влада, за тимчасових політичних причин виявилася терпимішою до національних проявів. Місцева українська громада, примарно сподіваючись на відновлення національного життя, вітала нові назви вулиць. Так, в Кривому Розі уперше, та ще й в центрі міста з'явилися вулиці Михайла Грушевського, Миколи Садовського, Євгена Коновальця, Марії Заньковецької, Марка Кропивницького, Панаса Саксаганського, Симона Петлюри, Івана Мазепи, Івана Богуна, площа Богдана Хмельницького, Івана Гонти, Івана Франка, Миколи Лисенка, Северина Наливайка, княгині Ольги, Петра Сагайдачного тощо. Зазначимо принагідно, що навіть сьогодні, на 25 році новітньої української державності ані Робочій групі (за різних чинників, див. нижче), ані міській громаді так і не вдалося домогтися, щоби у місті з'явилися, зокрема, вулиці С. Петлюри, І. Мазепи, Є. Коновальця, С. Бандери, вояків УПА⁴, тощо.

Після вигнання нацистів і відновлення більшовицької окупації у формі советської⁵ влади, топоніми були частково відновлені та до них додалися 2-3 десятки годонімів на честь назв військових частин та імен загиблих солдатів.

Так зване «розвінчання культу особи» мало наслідком зникнення буквально декількох назв, пов'язаних з іменами Сталіна а також Молотова, Кагановича та інших вищих посадовців, хто якимось незбагненим дивом дожив до смерті «кращого друга фізкультурників». Натомість, вулиці називають іменами тих «вірних сталінцїв», хто все ж не дочекався смерті советського фюрера і радісно, як каракурт, з'їдений своєю самицею, позбавилися життя у катівнях НКВС: Якіра, Постишева, Тухачевського, Косіора та ін. Мертві більшовицькі людожери вважалися більш достойними для увічнення в топонімах.

Чергове перейменування почалося у другій половині 1960-х рр., активізувалося в середині 1970-х і поступово зійшло на початку 1980-х рр. Частина вулиць із політично нейтральними назвами (наприклад, Трамвайна, Біжецька тощо) та деякі інші були переназвані на честь советських урядовців,

⁴ Та що там казати: навіть скромна пропозиція дати ім'я Українських Воїнів колишній вулиці Постишева, де знаходиться братська могила воїнів та військомат, виявилася нездійсненою, мабуть-таки виклокавши черговий переляк у фальшивих «патріотів міста», а, насправді – патентованих українофобів. Тож вулиця була названа іменем покійного нардепа В. Гурова, заслуги якого перед Україною і містом вельми сумнівні.

⁵ Така назва є точною і її доречно було б застосовувати в науковому дискурсі. Ця влада є чужою для українського народу, відтак має називатися займаним словом, як у європейських мовах, зокрема.

партійних клерків-функціонерів та менеджерів⁶ важкої промисловості: Рязанова (колишня Трамвайна, поч. 1980-х), Олійникова (колишня Бежецька, тоді ж), Мелешкіна (колишня Бульварна) Галатова (Алтайська), Дімітрова (Нікопольська) тощо. Початок космічної ери також вплинув на топоніміку: на карті міста з'явився проспект Гагаріна (Дніпропетровське шосе), вул Космонавтів та ін.

У другій половині 1980-х виникають декілька нових топонімів на честь криворіжців, що загинули під час агресії СРСР в Афганістані. У 1990-ті та на початку 2000-х перейменування, за невеликим виключенням, майже не було.

Робоча група, між тим, ясно усвідомлювала, що теперішнє перейменування мало стати наймасовішим за весь час і найрадикальнішим: топонімічна пам'ять про тоталітарний режим має згинати там же, де й сам режим. Цим керувалися члени Робочої групи, коли відшукували ті топоніми, які підлягали б декомунізації. Усього таких топонімів, серед яких назви вулиць, площ, скверів та парків, було виявлено 251.

Інше важливе питання, що постало перед Робочою групою, це дотримання принципу відповідності назви особливостям міського об'єкту. Тобто, не можна, наприклад, давати головним вулицям загальноміського значення назви штибу «Квіткова», «Липова» тощо, якщо це не обумовлено історичними або іншими важливими чинниками (наприклад, Унтер ден Лінден в Берліні). Відповідно, не можна називати маленькі, локального значення міські об'єкти іменами видатних осіб або політичних подій. Цей принцип неухильно дотримувався в роботі. Але на жаль, остаточний, затверджений і введений в дію варіант, був невідомо ким, десь вже поза межами академічних стін, підданий виправленням суто політичного характеру і частково випадках цей принцип було порушено.

Так, Робочою групою пропонувалося назвати проспект Дзержинського проспектом Олександра Поля, площу Дзержинського, задля збереження локальної totoжності назв, що склалася історично – майданом Олександра Поля вулицю Іллічівську – вулицею Старих Рудників, і це відповідало б принципу історичності: колишній рудник Дзержинського – найстаріший на Криворіжжі і діяльність самого Поля тісно пов'язана з цією локацією.

Утім, проспект Дзержинського отримав кострубату, незрозумілу, напівзакальковану з російської, назву «проспект Героїв-підпільників». По-перше, пам'ять підпільної групи І. Демиденка вже увічнена в назві вулиці, що перетинає пр. Дзержинського. По-друге, слово «підпільний» в українській мові означає дещо, що знаходиться окрай поля (напр. річка Підпільна), а не «подпол» (рос.). В українській хаті взагалі не було ніяких «подполів» чи «підпіль», як в російських (це вже якась азіровщина). Та й ховатися під полом будинку, коли прийшов ворог, – річ дуже й дуже нехарактерна для українців.

⁶ Так точніше, ніж «керівник важкої промисловості»: одразу зникає ореол видуманих пропагандою «видатних заслуг» банальних менеджерів середньої та вищої ланки.

Також вулиця Іллічівська отримала абсолютно ненормальну, з огляду на стан, значення, розташування та історію вулиці назву «Гетьманська». Ця вулиця має стару забудову, частина вулиці на її початку взагалі ледь не напівзруйнована і тому назва «Гетьманська» виглядає просто завуальованим знущанням над українською історією.

Не вдалося перейменувати і вул. Мелешкіна на вул. Івана Мазепи: все українське невідомо ким при владі чи коло неї вимарувалося із пропозицій робочої групи. Зокрема, Робоча група чітко класифікувала площі і майдани (залежно від того, чи є цей простір відкритим чи він обмежений будівлями), але в остаточному варіанті якимось дивним чином жодного майдану не залишилося, тільки площі.

Публічне обговорення пропозицій робочої групи відбулося 25 січня 2016 року на базі Криворізького педуніверситету. Аудиторія 218 була заповнена повністю і саме обговорення продовжувалося більше 3 годин. До обговорення було запропоновано презентацію та інтерактивну карту, де можна було побачити локалізацію об'єктів. В цілому, обговорення було активним та місцями бурним. Більшість висловлених пропозицій було у подальшому враховано робочою групою.

Однак, залишалася ще одна «невелика» проблема: як примусити міську владу здійснити декомунізацію в Кривому Розі, базуючись на запропонованому Робочою групою варіанті. Це завдання було вирішене, можна сказати і випадково і невідповідно. Але цей невеликий історичний сюжет, хоча він і повністю законний, поки ще зарано оприлюднювати.

УДК 94(477)

В. Лисенко

аспірант кафедри історії України КДПУ

**ДО ПРОБЛЕМИ ТРАКТУВАННЯ ТЕРМІНІВ
«УКРАЇНСЬКА МЕСІАНСЬКА ВІЗІЯ»
ТА «ПОЛЬСЬКЕ МЕСІАНСТВО» В НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ**

Si Deus nobiscum, quis contra nos?

XIX століття для поляків та українців, що не мали власної державності, і входили до складу Австрійської та Російської імперій стало визначальним часом, адже в даний час відбуваються процеси формування модерних націй двох народів. Хоча внаслідок історичних обставин українці і поляки не мали власної державності, і зазнавали постійної асиміляції з боку країн – метрополій